

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 1	Стр. 303 - 307	Ниш	јануар - март	2009.

Претходно саопштење
Примљено: 24.11.2008.

Радомир Ђорђевић

ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНОГ ХРИШЋАНСТВА*

Писац ове књиге, Александар Шмеман (1921-1983), већ је познат нашој читалачкој публици, најпре по делу *За живот света*, чији га је српски превод својевремено обрадовао, а затим по другим радовима, који су касније превођени. Шмеман је издана руских емиграната из Естоније; његова породица, међу чијим је прецима било Немаца, доселила се у Париз када је Шмеман још био дете. Париз, једно од главних средишта руске емиграције, оставио је снажан печат на даљи пут Шмемана. Тамо је завршио школовање у Институту Св. Сергеја од 1940. до 1945. године, код професора Карташова, Зењковског, Николаја Афанасјева (доцније његовог духовног оца), Кипријана-Керна, Булгакова и других утицајних теолога и филозофа оног времена. У поменутом институту је потом предавао Патрологију, онда је предавао Историју цркве, али је највећу пажњу посветио проблемима Литургике. У годинама школовања у Институту, као и касније, када је предавао, у тој установи вођене су велике расправе међу најутицајнијим теолозима и филозофима, праћене и жестоким потресима и сукобима.

Године 1951. Шмеман прелази у САД и предаје у Њујоршкој духовној академији Св. Владимира. Тамо из Париза касније прелази и Верховској и Јован Мајендорф. Са Европом Шмеман не кида везе – докторирао је у Паризу, у Институту, а тамо је остао и део његове породице, али у САД, где је потом био дуго и декан поменуте академије Св. Владимира, протичу његове најплодније године. Објављује списе, држи предавања у разним местима САД, путује по земљама Азије, Африке, Европе итд. Иначе, краће време пред сâм Други светски рат Шмеман је живео у Краљевини Југославији, а касније, пред крај живота, као теолог ангажован у разним међународним теолошким организацијама, боравио је у Београду и посетио неке наше црквене установе и манастире. О томе пише и у свом *Дневнику*.

Шмеман суделује на бројним теолошким скуповима, у емисијама "Radio Liberty" са циклусима о актуелним проблемима савременог хришћанства. Могло би се рећи да пролази буре озбиљних расправа у настоја-

pule@net.yu

* Уводно излагање у Руском дому у Београду, 27. 10. 2008, са промоције књиге Александра Шмемана, *Дневник 1973-1983* (превод са енглеског Ирина Колак), изд. Епархије Захумско-херцеговачке и Патријаршије, Београд-Требиње, 2007, 535 стр.

њу да нађе свој пут. Осим поменутих теолошких књига које су преведене код нас, у његове главне радове спадају још и *Увод у литургијско богословље* и *Евхаристија* – ово последње дело писао је врло дуго.

Посебно место међу његовим списима заузима његов постхумни обимни спис *Дневник 1973-1983*. Дело је необично по отворености са којом аутор пише о себи, религији, цркви, савременом стању религије и цркве на Западу, о хришћанству и посебно о православљу, о будућности Запада, а нарочито о САД. Вероватно због те изненађујуће отворености, књига је објављена постхумно и представља један од веома важних извора који могу да подстакну расправу о овој актуелној проблематици. Занимљив је и пишчев израз: многи фрагменти су заправо нека врста краћих есеја, који имају и литерарну вредност; у кондензованог форми изложен је изузетно богат садржај, спектар тематике је задивљујуће широк – од проблемâ свакодневице, породичних прилика, олаке вере у свемоћ психијатрије код становника САД, критичког става према психоанализи, борбе између традиционализма и модернизма у свим црквама и конфесијама, до компликованих теолошких и литургијских проблема. Овде није могуће да набројимо све комплексе питања о којима налазимо занимљиве судове Шмемана на страницама *Дневника*, тј. записа вођених за себе, али су они сада пред читаоцима, код којих ће без сумње побудити знатну пажњу.

Читалац ће већ после првих страница Шмемановог *Дневника* запазити да није реч о уобичајеним дневничким записима. Изузетно образовани теолог, са продубљеним увидом у историјски развој човечанства, поставља на први поглед врло једноставно многобројна питања која имају различите аспекте: осим теолошких и философских, истакнути су и социјалнопсихолошки, етички и опште аксиолошки и политички. Тај, могло би се рећи, синтетички, интердисциплинарни приступ није увек својствен ни писцима систематских теолошких трактата. Шмеманов израз се одликује специфичном прецизношћу, она је, уосталом, посебно важна када је реч о озбиљним теолошким проблемима, као што је то, рецимо, питање Свете тројице. Није нимало случајно што сâм Шмеман пред крај своје обимне књиге пише о томе да је добио превод једног свог дела са енглеског на руски језик, али да није задовољан преводом, да у том преводу његова мисао није дошла до прикладног израза. Ваља нагласити да је то веома сложен проблем који се показао у свој својој сложености и када је реч о преводу ове књиге, али се то може препустити специјалистима за поједине посебне области.

У својим излагањима у *Дневнику* Шмеман настоји да одреди своја становишта разграничавајући их не само од оних традиционалистичких у византијском православљу, посебно у руском (без обзира на то да ли је реч о емигрантским црквеним организацијама или онима у ондашњем СССР-у). Он се у својим излагањима креће од проблема природе религије уопште, религије која је настајала још у првим друштвеним заједницама и остављала трагове доцније, када су се уобличавале тзв. објављене религије. Затим прелази на хришћанство и друге велике светске религије. Хришћанство је средиште проблематике која је Шмемана заокупљала током деценија, до краја живота.

Даље, ако следимо главне нити његових разматрања, он пише о хришћанским црквама. Историја хришћанства је историја спорова и деоба, али не само услед појављивања различитих теолошких школа, него има и знатно ширу основу. У дневничким записима Шмеман на бројним страни-

цама истиче тезу да је важан Христов лик, а да се тај лик као идеал којем треба тежити некако нашао у другом плану, потиснут теологијом, Црквом као установом. У самој теологији као дисциплини запазио је извесну опасност, јер се она одвајала од главног правца, а то је узимање Христовог лика као путоказа. Теологија се често, па и у наше време, према Шмеману, налазила на странпутицама услед спекулација академске врсте.

На страницама Шмемановог *Дневника* налазимо веома оштре критике не само теологије него и Цркве као организације, њених установа које се губе у овоземаљске прилике, заборављајући изворне тенденције – за Шмемана је то тежња да се оствари веза са Христом без сувишних посредовања. И теолошки факултети, па и онај на којем је свој радни век провео овај лудични аналитичар, оптерећени су веома крупним проблемима. Недовољно упућен читалац може да доспе у недоумицу када наилази на приказивања врло посредованог односа религија-хришћанство-црква; из тих приказа јасно је зашто хришћанство није историјски реализовано, а још више се из тих представљања може увидети максималистички карактер хришћанства.

Шмеман је себе видео као истинског хришћанина, али је наглашавао да идеал хришћана настоји да постигне у извесној непосреднијој вези са ликом Христа, колико год је то могуће. Његове идеје о цркви као установи занимљиве су, али нису увек у потпуности јасне. Дистанцирајући се од монаштва, он тежи да конципира Цркву као тело које има и онострану и овострану природу, а онда и двоструку улогу. Иако хришћанин по једној, рекло би се, урођеној вокацији (то је заправо више ствар васпитања и психологије човека), Шмеман има у својој природи и нешто инородно у односу на хришћанску доктрину: то је необичан критички став, који се недвосмислено може означити као философско становиште, ма колико то изгледало противречно. Али, противречности су на сваком кораку у животу, па су тако нашле упечатљив израз и у Шмемановим размишљањима. Шмеман има много сродности и са писцима који су се бавили проблемима људске егзистенције, а та линија се може пратити током његових излагања.

Када је реч о димензијама и нивоима у Шмемановим размишљањима која откривају комплексност овог мислиоца, треба посебно нагласити његов однос према природи; готово да нема дана када је записан догађај да тај догађај није представљен у контексту временске констелације, било да је реч о атмосферским приликама или годишњем добу у местима у којима је дуже боравио или у којима се налазио на својим путовањима где је обилазио разне црквене установе, професионалне заједнице, држао предавања. Фон природних збивања био је константа у његовим дневничким записима. Шмеманови дневнички записи могу се пратити из перспективе психологије религије. Он излаже заиста релевантан материјал за разумевање не само неуспеха историјског хришћанства него и за тумачење многих савремених проблема хришћанства. Из Шмеманових размишљања су антрополошки и, посебно, психолошки чиниоци у историјској судбини хришћанства више него јасни. Осим тога, из његових записа могу се назрети и тешкоће у даљем развоју; превазилажење големих тешкоћа неће уследити ни брзо ни лако, без обзира на екуменске тенденције и покрете, чак и кад се ови узму као стварно опредељење хришћанских цркава. Овоземаљски чиниоци одређују, и више него што се то обично мисли, природу делатности цркве као установе.

У својим дневничким записима Шмеман доста пише о стању хришћанства на Западу, посебно у САД, указује на опадање вере у Бога и нарочито Христа, због тога што су тамошња друштва изградила разна псеудобожанства, или парарелигиозне организације, секте итд. Једно од главних божанстава јесте новац, а из тога следи посебна хијерархија вредности, оних стварних, тако да хришћанске вредности све више имају декларативни карактер, и то из разноврсних разлога. У трагању за правом вером у Христа код Шмемана се пробудила велика нада са појавом Солжењицина. О Солжењицину Шмеман пише нашироко, настојећи да задржи неку врсту објективности и онда када је по преласку овог на Запад дошло до извесног разочарања у концепције овог руског писца, који је на Западу подигао снажан глас осуђујући политику САД и Запада према Русији као земљи и Русима као народу. Овај књижевник и мислилац брзо је запазио да је борба Запада, укључујући САД, за људска права у ондашњем СССР-у и источноевропским земљама мање или више изговор за агресивне тежње према Русији, тежње за отимањем делова те велике државе, што су доцније признавали и сами амерички стратежи и политичари (од ових првих Бжежински, а од ових других Мадлен Олбрајт, и то на чудовиштан начин).

Шмеман је био противник комунизма, али је био не мање оштар критичар капитализма, указујући на све његове суровости и антихуманизам. Из те перспективе он, на свој особени начин, развија идеју о пропасти Запада. Осећао се као Европљанин, јер је образован на најбољим традицијама Европе, али се осећао и као Рус по својим коренима и у том духу је од детињства одгајан у руском кадетском училишту у Паризу – ту је припремана омладина која би после обарања бољшевика, које се очекивало кроз неколико година, да преузме важне полуге васпостављања руске државе. Шмеман се осећао и Американцем, јер је волео ту земљу и њен народ, али се снажно дистанцирао од друштвеног система те земље, који се све више почео изрођавати и пренебрегавати велике демократске традиције, које су биле у основи формирања те државе пре више од две стотине година.

Објективност Шмемана види се, између осталог, и у односу на руску цркву у емиграцији у САД, па донекле и у Европи. Сматрао је да се та установа учаурила, да је конзервативна и да се одваја од стварности. С нарочитом оштрином се обрушио на канонизацију императора Николаја ИИ и његове породице у свеце, писао је да се тај чин не изводи због страдалника, него ради самоистицања и престижа поглавара Руске заграницне цркве. Шмеман није дочекао да види да је и црква у Русији недавно извршила канонизацију о којој је реч, иако се дистанцирала од свечане сахране остатака цара и његове породице у организацији државе, јер није веровала да је реч о аутентичним посмртним остацима тела императора и чланова његове породице. Овакви чинови подстичу многе дискусије и о старим и о новим проблемима о односу цркве и државе, а нема сумње да се не могу разумети без одговарајућег контекста времена и места где се одигравају.

Посебан утисак на читаоца остављају списи Шмемана о сумњама које су га раздирале током читавог живота: да ли је одабрао прави пут у животу, као да је био распет између тежње да истински верује (у то није сумњао) и тешкоћа изналажења смисла те вере; у бројним записима је изражавао неверицу у теологију, поготово у ону коју је називао "научном" – сматрао је да се тако лута и одваја од аутентичне вере у Бога. О томе он, између

осталог, пише: "Не верујем у теолошку науку; време је да то признам. Али не морам толико да се бавим тиме (не сећам се када сам последњи пут читао неку књигу из области теологије) колико морам да се претварам да се бавим тиме (на пример, ментор магистарских радова) и да подстичем јадне студенте стварајући велике конфузије у њиховим умовима. Од свега тога имам непријатан укус у срцу и уму!" (стр. 322.) Наравно, он је током студија прошао озбиљне курсеве теологије, прочитао многобројне трактате из те области, али на њега они нису оставили неки превелики утицај; дневнички записи показују да је много читао из области књижевности разних народа; у тој области манифестовања духа тражио је упоришта за своје погледе.

У својим дневничким записима, као што сам напоменуо, Шмеман се бавио многобројним проблемима, као што су, рецимо, питање смисла живота, положајем жене у савременом друштву и посебно темом рукоположења жене за свештеника, проблемом абортуса, који повремено потреса САД, питањем разумевања смрти у хришћанству.

Шмеманов постхумни спис који је овде повод за осврт свакако је наишао на мањи одзив или реаговања него што су то бројни списи које је објавио за живота. Нисам имао прилику да пратим расправе о постхумној Шмемановој књизи, али верујем да су оне биле врло живе и испуњене страшћу, јер је писац открио до краја све своје недоумице, писао о разноликим слабостима цркве и њених установа, одвајања јерархије, али и свештенства од пута који му је изгледао као једини аутентичан – колико је то могуће, непосредна веза са Христом. Током свог служења Шмеман је примио безбројне људе на исповест, усмеравао их на прави пут, али је, како се види из дневничких записа, увек био пред проблемима за које је и сâм тражио решења. Његов *Дневник* је једна грандиозна исповест, зачуђујућа по отворености и искрености. У том погледу се може поредити са књигом Жан-Жака Русоа *Исповести*. Овај *Дневник* није само једно значајно сведочанство о драми једног трагаоца него и велики подстицај за друге који трагају за решењима дубоких проблема човека и света.